

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

In dit nummer

Kunst - J.M. de Jong
Gestorven Christus met Maria en
Johannes 394
Kerkelijk leven - P.W. van de Kamp
Een kerk met karakter 395

Meditatief - A. Koster
Een gouden god 398

Wandelen met God - B. Luiten
Donderpreek 399

Achtergronden - C. van Breemen
Professioneel en ambtshalve 401

Passieliederen - J.H. Klein
IJslands grootste dichter 404

Lied van de week - J. Smelik
In alle vroegte 407

Uit de kerken

Gestorven Christus met Maria en Johannes

In de nacht van Palmzondag, 18 op 19 maart 1212 (het was net zo vroeg Pasen als dit jaar) vluchtte een jonge vrouw naar de pas bestaande broederschap van Franciscus van Assisi. Een van haar volgelingen liet anderhalve eeuw later deze kruisigingscène schilderen op de buitenkant van een reissaltaar.

J.M. de Jong ■

Tegen een donkere, zwartblauwe achtergrond hangt Christus aan het kruis. De wereld is donker, het lijden was intens. Het hoofd van de gestorven Heiland is op zijn borst gezakt, zijn ogen zijn gesloten en van zijn gezicht straalt nog de pijn af. Uit zijn vier wonden gulpt het bloed van de verzoening naar buiten.

De anonieme kunstenaar heeft het lichaam summier aangegeven met donkere omtreklijnen. De lichaamskleur is grijs, de armen beginnen door te zakken. Christus' linkervoet zit een kwart slag gedraaid alsof de benen het gewicht niet meer kunnen dragen. Opvallend is het ontbreken van een doornenkroon, terwijl de knieën die ook vaak object van toewijding voor de gelovige toeschouwer zijn, hier zijn afgedekt.

De aandacht gaat meer naar de twee figuren op de voorgrond. Links zien we moeder Maria, die vol afschuw de blik op haar zoon gericht houdt. Ze houdt haar handen samengeknepen omhoog. Rechts staat de discipel Johannes. Zijn gezicht toont groot verdriet. Hij houdt zijn rechterhand voor het gezicht: dit is niet om aan te zien. Met zijn linkerhand maakt hij een spreekgebaar.

Oorspronkelijk werden Maria en Johannes afgebeeld bij de nog niet gestorven Christus. Daarmee was het een verbeelding van het moment dat Christus zelf beiden met elkaar verbindt: *Dat is uw zoon (...)* *Dat is je moeder.* (Joh. 19:26,27). In deze voorstelling is Christus gestorven en heeft een van de soldaten zijn lans al in diens zijde gestoken. Johannes is hier afgebeeld als de sprekende evangelist: *Hiervan getuigt iemand die het zelf heeft gezien, en zijn getuigenis is betrouwbaar.* (Joh. 19:35 e.v.)

Deze kruisigingscène is ongeveer 26 bij 16 cm groot, nog kleiner dus dan een A4-tje. Het vormt de achterkant van een uit Breslau (Polen) afkomstig reissaltaar, dat ooit gemaakt werd voor een non van de orde der Clarissen. Deze kloosterorde werd gesticht door Clara Favarone di Offreduccio, een adellijke jongedame uit dezelfde stad waarin Franciscus van Assisi zijn kloosterhervorming begon. Zij sloot zich als eerste vrouw in 1212 aan bij deze beweging. Ruim 25 jaar later bestond haar kloosterorde al uit 50 zusters.

Deze rond 1355 geschilderde voorstelling was bedoeld voor persoonlijke overdenking van het sterven van Christus. Het complete reissaltaar bevat in totaal 14 scènes uit het leven van Christus en van Maria. Het behoort tot de vroegste voorbeelden van paneelschilderkunst uit de streek rond Breslau. De stijl is gotisch, wat te zien is aan de realistische weergave van Maria en Johannes. De compositie is duidelijk afkomstig uit de wereld van de iconen. Opvallend is daarbij het grondvlak waarop de beide figuren en het kruis staan. Dat is niet meer dan een smalle, op diverse plekken gespleten rots; de rest van het landschap is niet aanwezig. Dit reissaltaar maakt deel uit van de collectie middeleeuwse kunst van het Nationaal Museum in Warschau, die vorig jaar te zien was in Museum Catharijneconvent in Utrecht.

Jan de Jong geeft les in kunstvakken aan de GSRandstad in Rotterdam en doceert kunst- en cultuurwetenschap aan de EH te Amersfoort.

Een kerk met karakter

Heitink over de kerk 1

Waarom zou iemand een boek over de kerk schrijven, terwijl er al zoveel boeken over de kerk geschreven zijn?

Dr. Gerben Heitink heeft zo'n nieuw boek over de kerk geschreven. Zijn antwoord op die vraag is (7): "Lang heb ik geaarzeld of ik aan alle boeken die over de kerk geschreven zijn er nog een zou toevoegen. Dat het er toch van gekomen is, heeft te maken met een besef van urgentie. Het gaat niet goed met de kerk. Als er in onze tijd niet een ingrijpende heroriëntatie plaatsvindt, is het met de kerk als instituut in ons land menselijkerwijs gesproken binnen enkele generaties voorbij."

P.W. van de Kamp ■

Heitink (geboren in 1938) is emeritus hoogleraar praktische theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij heeft tal van publicaties op zijn naam staan, vooral over het karakter van zijn vakgebied (praktische theologie) en over pastoraat. En nu dus een boek over de kerk. De titel van zijn nieuwe boek is: *Een kerk met karakter. Tijd voor heroriëntatie*. Het is eind vorig jaar (2007) verschenen. Het is mijn bedoeling om er in twee artikelen aandacht aan te besteden. In dit eerste artikel bied ik een beknopte weergave van de inhoud van het boek. Misschien is het beter om te zeggen dat ik enkele impressies geef. In een tweede artikel lever ik graag enig commentaar.

Achtergrond

Als Heitink schrijft dat het niet goed gaat met de kerk, dan is 'kerk' voor hem een ruim begrip. "De horizon waartegen ik schrijf, is de oecumene, de kerk van alle tijden en plaatsen, de concretisering heeft plaats binnen de context van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) en haar gemeenten, maar is naar ik hoop over kerkgrenzen heen herkenbaar." (8)

Heitink realiseert zich dat volgens velen de kerk niet (meer) nodig is voor mensen. Het kan ook zonder de kerk. Maar hij heeft een andere overtuiging, namelijk (7) dat de voortgang van de christelijke traditie niet zonder een kerk kan als sociaal verband en als voorlopige gestalte van het Rijk van God in deze wereld. Maar dan moet die kerk wel een kerk met karakter zijn. Dat is een kerk (7) "die wil staan voor wat zij gelooft, die tegenwicht durft te bieden aan de goden van deze tijd en zich niet meteen door slechte prognoses van de wijs laat brengen. Dat is een kerk die, de verlegenheid voorbij, de toekomst onbevengden tegemoet durft zien. Als ik me niet vergis, leven we in een tijd waarin een kerk met karakter mensen

opnieuw kan aanspreken, inspireren en een geestelijk onderdak bieden."

Heitink zelf typeert zijn boek als een proeve van ecclesiologische bezinning en gesprek (ecclesiologie wil zeggen: de leer over de kerk). De ondertitel laat zien dat het hem daarbij ook gaat om heroriëntatie. Het is tijd voor heroriëntatie. Hoog tijd zelfs ("een besef van urgentie"). Maar juist daarom is de tijd er ook rijp voor. De situatie waarin de kerk zich bevindt heeft ook iets in zich van het juiste moment voor herbezinning. Terwijl heroriëntatie tegelijkertijd ook veel tijd kost. Op die manier heeft de ondertitel ('tijd voor heroriëntatie') eigenlijk drie lagen: (1) hoog tijd, (2) de tijd is rijp en (3) er gaat tijd in zitten.

Stagnatie

Maar in wat voor situatie bevindt de kerk zich dan? Volgens Heitink is dat vooral een situatie van stagnatie (20-21), die zich in het kerkelijk leven heeft voorgedaan vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw en waardoor in veel kerkelijke gemeenten het water tot de lippen staat. We moeten dan denken aan het slinkende ledental van de kerk, aan de massale kerkverlating van de jeugd en aan het functieverlies van de kerk in de samenleving. "Al enkele decennia lang is de kerk op haar retour, een proces dat in het eerste decennium van deze eeuw zelfs in een stroomversnelling is geraakt. Religiositeit is er genoeg, maar de kerk schijnt hier op geen enkele wijze greep op te kunnen krijgen."

Het interessante van het boek van Heitink is dat hij acht factoren aanwijst die in deze stagnatie een rol spelen en die hij in het vervolg van zijn boek nader uitwerkt en nuanceert. Het zijn factoren die volgens Heitink de kerk tot in het diepst van haar ziel raken. Laat ik die factoren noemen (22-23):

1 *Cultuur*. Het leven en samenleven van mensen voltrekt

zich in onze tijd buiten de kerk om. En misschien heeft de kerk ook helemaal geen visie in huis waar de samenleving iets aan heeft.

2 *Opvoeding*. Blijkbaar lukt het de kerk niet meer om een volgende generatie aan zich te binden.

3 *Identiteit*. Kennelijk is er iets aan de hand met de christelijke traditie dat zij mensen in onze tijd minder weet te bezielen.

4 *Lidmaatschap*. De kerk is een verplichtende gemeenschap, gedragen door de leden, terwijl deelname in onze tijd gekenmerkt wordt door een grote mate van vrijblijvendheid.

5 *Werkkracht*. De kerk lijkt in toenemende mate een besloten gemeenschap van insiders te worden, met weinig interesse voor het wel en wee van buitenstaanders.

6 *Ritueel*. Steeds minder mensen bezoeken een kerkdienst en hebben ook niet het gevoel daardoor echt iets te missen.

7 *Leiding*. Het ontbreekt in de kerk aan inspirerend leiderschap en aan een goed samenspel tussen de plaatselijke gemeenten, haar voorgangers en de kerk als geheel.

8 *Spiritualiteit*. Er is een tekort aan beleving en bezieling. Voor het gevoel van velen is het alsof het geloof hun als zand tussen de vingers door glijdt en de kerk heeft geen antenne om hun twijfels te delen en hen bij het geloof te bewaren.

Instituut en gemeenschap

In navolging van de theoloog H. Berkhof spreekt Heitink over het drievoudig karakter van de kerk. Dan gaat het over de kerk als instituut en als gemeenschap, terwijl de kerk tegelijkertijd ook brug-gebeuren is tussen God en de wereld. “In mijn benadering zet ik instituut en gemeenschap op twee lijnen tegen elkaar af om zo zicht te krijgen op de kerk als gebeuren tussen God en wereld.” (37) Vervolgens komen dan de acht bovengenoemde factoren terug, die Heitink verdeelt tussen de begrippen instituut en gemeenschap. Een instituut kent doelstellingen, met het oog waarop het in het leven is geroepen. Daarbij horen de factoren cultuur, identiteit, werkkracht en leiding, die als vier doelstellingen (of kenmerken) aan de orde komen (inculturatie, integratie, evangelisatie en organisatie). En een gemeenschap vervult functies, waarmee zij in concrete behoeften van mensen voorziet. Daar-

bij horen de factoren opvoeding, lidmaatschap, ritueel en spiritualiteit, die als vier functies uitgewerkt worden (initiatie, participatie, congregatie en contemplatie).

Omdat instituut en gemeenschap op elkaar inwerken, vormen de doelstellingen en functies samen een dynamisch (speel-)veld (met 16 velden!), weergegeven in de vorm van een matrix (zie *figuur 1*). Dat is voor Heitink het zoekontwerp. Binnen dat zoekontwerp bespreekt hij steeds in één hoofdstuk hetzij een doelstelling hetzij een functie - acht hoofdstukken voor acht invalshoeken. Per hoofdstuk betreft Heitink sociaal-wetenschappelijke en theologische componenten op elkaar om op die manier meer zicht te krijgen op het complexe karakter van de huidige kerkelijke situatie. Maar hij wil ook aanknopingspunten vinden voor heroriëntatie, verandering en vernieuwing.

De acht factoren

Voor een kort overzicht van de verschillende hoofdstukken maak ik gebruik van een samenvatting die Heitink zelf aanreikt (333-336):

1 Heitink zet de factor cultuur voorop. Dat doet hij in hoofdstuk 2 waar het gaat over *inculturatie*. Hij ziet de storing tussen kerk en cultuur als de belangrijkste oorzaak voor de stagnatie in de kerk. De culturele revolutie in de jaren zestig van de vorige eeuw heeft de continuïteit in het kerkelijk leven ingrijpend verstoord. De secularisatie zette door en de band tussen kerk en cultuur werd verbroken. De kerk raakte naar binnen gericht. Een postchristelijk tijdperk biedt nieuwe kansen aan een publieke invulling van de kerk. Zo’n proces van inculturatie maakt dat de kerk opnieuw zichtbaar kan worden in de samenleving, waardoor zij een bijdrage kan leveren aan zingeving, waarden, normen en humaniteit.

2 De gevolgen van de cultuurbreuk zijn het duidelijkst waarneembaar op het breukvlak tussen de oudere en de jongere generaties. Daarom schenkt Heitink in hoofdstuk 3 aandacht aan de *initiatie* van jongeren in het leven van de gemeente. Dit proces verdient hoge prioriteit. Elke gemeenschap is maar enkele generaties verwijderd van haar ondergang. Aandacht voor initiatie is daarom een levensvoorwaarde voor de kerk. Wat de gemeente kan doen is hiervoor de voorwaarden scheppen. De eigenlijke initiatie heeft betrekking op het deel krijgen aan het geheim van de geloofsgemeenschap (‘die Sache Jesu’). 3 Daarom besteedt Heitink in hoofdstuk 4 aandacht aan *integratie*, de eenheid in het geloof. De kerk staat of valt met een meerstemmige articulatie van het ene geloof in Jezus Christus. Daarin ligt haar identiteit. De relatie tussen Jezus en de kerk moet bijbels-theologisch doordacht worden. En daarvoor moet de traditionele, al te onschuldige vooronderstelling omgekeerd worden (in de lijn van Jürgen Moltmann) dat waar de kerk is ook Jezus vanzelfsprekend te vinden is. Want dat moet nog blijken. Het gaat er juist om dat we zeggen: waar Christus is, daar is de kerk. Het moet Christus zijn door wie de kerk tot haar waarheid komt en door wie zij gemaakt wordt tot wat ze moet zijn. De vraag waar de ware kerk te vinden is, beantwoorden we door te verwijzen naar het gebeuren, wat de kerk tot kerk maakt en waardoor ze tot haar waarheid komt. Want de kerk is een gebeuren dat het kerkbegrip te boven gaat. Dat is de theologische kern van kerkvisie.

4 In de gemeente worden mensen opgenomen in de vriendschap van Jezus. Dit brengt in hoofdstuk 5 de vraag naar aard en karakter van de *participatie* aan de gemeente

FIGUUR 1

KERK ALS INSTITUUT					
		INCULTURATIE	INTEGRATIE	EVANGELISATIE	ORGANISATIE
KERK ALS GEMEENSCHAP	INITIATIE				
	PARTICIPATIE				
	CONGREGATIE				
	CONTINGENTIE				

figuur 1

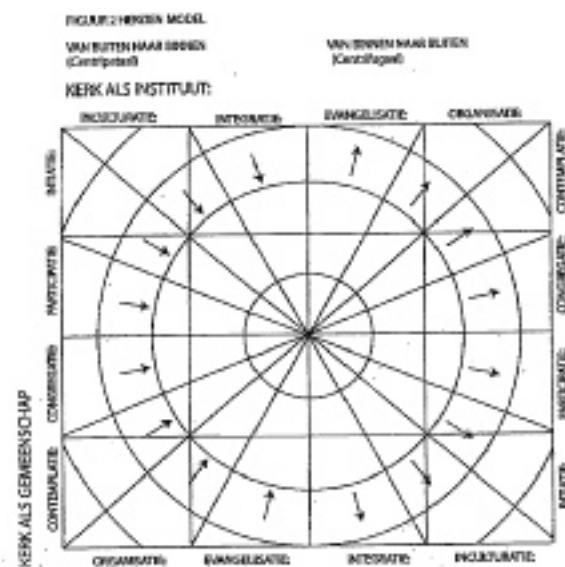
dichterbij. Wie deel heeft aan Jezus wordt geacht deel te hebben aan zijn vriendenkring en deel te krijgen aan haar roeping in de wereld. 'Wie Geest zegt, zegt participatie' (aldus Berkhof), maar intussen zijn er in verschillende kerktypen ook verschillende vormen van betrokkenheid. Daarom schrijft Heitink over 'die Sache Jesu' als het levende midden, vanuit een door hem veronderstelde Johanneïsche ecclesiologie, als kern van concentrische gemeentevorming. Deze visie versterkt de openheid van het model doordat hierin het gangbare onderscheid tussen kerkleden en buitenkerkelijken gerelativeerd wordt. Jezus kent behalve zijn vrienden en vriendinnen ook heel veel al of niet vage kennissen die hij graag in de kring wil opnemen. Wanneer laatsten eersten worden, staan zij Hem zeer na.

5 Bij zo'n openheid hoort dat de gemeente haar geloof niet voor zichzelf houdt. In hoofdstuk 6, *evangelisatie*, wordt de blik naar buiten gericht om anderen in het evangelie te laten delen. De gemeente mag groeien, hoewel dat een moeilijke opgave is die veel zorg en aandacht vraagt. De kerk ontloopt haar nog te veel. De nieuwe vrijmoedigheid die past bij de religieuze en levensbeschouwelijke markt van deze tijd kan met meer overtuiging tot uitdrukking worden gebracht. Dat vraagt oefening. De behoefte aan religie en zingeving in een postchristelijk tijdperk biedt hiervoor voldoende aanknopingspunten. Werken vanuit een open kerk vraagt voortdurend een 'van buiten naar binnen denken', in dienst van mens en wereld.

6 Pas hierna kan gesproken worden over het samenkomen van de gemeente, als kern van de beweging van buiten naar binnen, want eerder zou het een te binnenkerkelijke aangelegenheid geworden zijn. Dat gebeurt in hoofdstuk 7, waarin het gaat over *congregatie*. In de viering van het heil, ons geschonken in de persoon en het werk van Jezus Christus, wordt het hart van de gemeente zichtbaar. Hier speelt de tucht van het geheimenis zich af. Hier werkt Hij door zijn Geest in Woord en teken. De gemeente is *ecclesia*, geroepen om gezonden te worden. Opnieuw dringt zich hier het thema cultuur op dat eisen stelt aan de vernieuwing van viering en ritueel.

7 Maar hoe verhoudt deze visie zich tot de *organisatie* van de kerk? Die vraag komt in hoofdstuk 8 aan de orde. Want de inhoud staat voorop, de vormgeving komt daarna. Ook als we spreken over de kerk als een gebeuren blijft er wel enige structuur nodig, 'een minimum aan kerk', om de beweging in goede banen te leiden. We kunnen ons hierbij laten leiden door een bekend woord van Bonhoeffer: 'Ons christen zijn zal in deze tijd bestaan uit slechts twee dingen: bidden en onder de mensen het goede doen. Elk denken en praten en organiseren van christenen moet herboren worden uit dit bidden en dat doen'. Het gaat daarom niet over nieuwbouw. Het gaat niet over verhuizen, maar over verbouwen. Het presbyteriaal-synodale stelsel van kerkregering dient te worden vereenvoudigd en aangepast aan onze culturele situatie. Daar rolt een schets voor verbouwing uit.

8 Intussen dient aandacht voor ervaring gepaard te gaan met een omslag van de geloofsleer naar de geloofsbeleving. Daarover handelt hoofdstuk 9: over *contemplatie*. De kerk moet oog krijgen voor wat mensen zelf beleven en geloven. Op eigen kracht kunnen velen die breuk niet overbruggen. Ze haken af. Daarom wordt aandacht gevraagd voor spiritualiteit en geestelijke begeleiding. Voeding van het geloof van de leden is van het grootste belang in de huidige culturele situatie van een postmoderne samenleving.

figuur 2

Transformatie

In het slothoofdstuk 10 blikt Heitink terug op de afgelegde weg. Hij is ervan overtuigd dat transformatie van de kerk als geheel noodzakelijk is. Zijn model van concentrische gemeentevorming biedt daarvoor aanknopingspunten. Het speelveld is in de loop van de hoofdstukken 2-9 ingevuld (zie *figuur 2*). Het hart van dit concentrische model van een open kerk wordt gevormd door het binnenste vierkant van vier velden, dat ingevuld wordt vanuit de beide middelste lengtedoorsneden, *integratie* en *evangelisatie*, samen met de twee middelste dwarsdoorsneden, *participatie* en *congregatie*.

De linker en rechter helft van het model vormen inmiddels elkaars spiegelbeeld. Links gaat de beweging van buiten naar binnen en rechts van binnen naar buiten (zoals de pijlen aangeven). Dat wil zeggen: alle acht factoren krijgen een binnen- en buitenperspectief. Heitink illustreert dit met een voorbeeld-vraag: Wat betekent de ontwikkeling van de cultuur voor kerk- en kernvorming (links) en welke invloed kan de kerk uitoefenen op de huidige cultuur (rechts)? De eerste beweging is centripetaal (middelpuntzoekend), de tweede beweging is centrifugaal (middelpuntvliedend). Concentrisch uitgezet vormen de acht factoren samen een dynamisch kerk- en gemeentemodel. Deze benadering heeft als voordeel dat zij voortdurend de kerk in haar geheel op het oog heeft, maar zoekend naar transformatie ook beseft dat het geheel niet met één handomdraai veranderd kan worden.

Volgens Heitink is het tijd voor heroriëntatie. Die heroriëntatie is mogelijk, als de kerk karakter toont.

N.a.v. Gerben Heitink, *Een kerk met karakter. Tijd voor heroriëntatie*, Kok, Kampen 2007, 419 blz., € 23,50.

Dr. Peter van de Kamp is universitair docent praktische theologie aan de Theologische Universiteit in Kampen.

Een gouden god

‘... ze hebben een god van goud gemaakt.’

Exodus 32:31

A. Koster ■

De geschiedenis van het gouden kalf is wrang. Het speelt zich af op een teer moment. God vertelt juist op dat moment aan Mozes dat Hij het nomadenbestaan van zijn volk wil delen. Hij wil met hen meegaan. Hij wil in een tabernakel bij hen wonen. Hij wil dichtbij zijn. Juist op dat tere moment bedenken de Israëlieten zélf een maniertje om God dichtbij te hebben. Om God altijd bij de hand te hebben.

Ja, want zo'n beeld is toch maar handig. Als je God nodig hebt, haal je zo'n beeld even tevoorschijn en blaas je er het stof af. Dan kan God voor je aan de slag. Zodra het weer goed gaat, kan Hij terug in de kast. Mooi om bij de hand te hebben, zo voor het grijpen. Maar intussen maakt het volk God op mensenmaat.

Als je dat doet, maak je van God iemand die je even kunt bestellen. Iemand die in je broekzak past. Iemand die je kunt gebruiken en dan weer opruimen. Zomaar gaat dat je geloof stempelen.

Je hebt Hem nodig in een spannende tijd, maar daarna kun je gewoon verder met je leven. Dan kan God een stapje terug doen. Dan kan het beeld weer worden opgeborgen.

Op zondag blaas je even het stof van je geloofsleven.

Als het avondmaal nadert, concentreer je je even op God. Maar daarna weer een paar maanden rust.

Je voelt je even rot, of je moet wat bijzonders doen - dan bid je vurig om kracht. Maar daarna kan God weer worden opgeborgen. Tot de volgende keer dat je Hem nodig hebt.

Zo wordt God zomaar een gouden beeld. Een God die je gebruikt als jij Hem nodig hebt. Een gouden god. Een God die van tijd tot tijd uit de kast moet worden gehaald. Dan poets je Hem op, omring je Hem met aandacht en lever je je wensen bij Hem in. Maar daarna dient Hij zijn plek weer te kennen: keurig opgeborgen in de kast, op een afstand. Tot je Hem weer een keer wilt gebruiken.

Israël degradeert God tot een beeld, een gouden god. Wat is dat een verschil met hoe God echt is! Met hoe Hij met zijn volk wil omgaan. Met hoe Hij bij zijn volk wil wonen. In een tent, heel dicht bij zijn kinderen. Dat is typisch God. Hij wil niet op een afstand blijven, als een ongenaakbare gouden godheid. Hij wil als een zorgzame koning met zijn volk leven. God is geen beeld, dat je te voorschijn haalt en dan weer opbergt. Hij is een Vader, die steeds bij je wil zijn in liefdevolle toewijding. God is niet van goud. Goud is levenloos en kil. God bruist van leven en is vol warmte. God is echt.

Besef dus in Wie je gelooft. Of je gelooft in een gouden god voor de moeilijke momenten, of je gelooft in God zoals Hij is. Namelijk in God, die de hele reis, je hele leven, bij je wil zijn.

Want een gouden god moet je altijd meedragen. De echte God draagt jón.

Ds. Arjan Koster is predikant van de Gereformeerde Kerk te Beverwijk.

Donderpreek

wandelen met God

Weten we nog wat preken is?

Wordt er nog 'gedonderd' vanaf de kansel?

Of zijn we allemaal softy geworden?

B. Luiten ■

Mensen missen de donderpreek. Misschien niet overal. Maar toch wel in het 'veranderde' vrijgemaakte klimaat. Het is te lievig geworden. Er is vraag naar stevige kost. Ik hoorde iemand zeggen: 'ik ben spuugzat van die (...)preken over dat bij God alles liefde is.' Een ander vroeg: 'zeg nu toch eens gewoon wat mensen wel en niet mogen doen.'

Nu ben ik inderdaad niet heel goed in donderen. Zo'n stem heb ik in ieder geval al niet, dat vond mijn Schepper kennelijk niet nodig. Ook ben ik zeer op mijn hoede voor dit genre prediking. Te vaak heb ik meegemaakt dat het volume van de presentatie omgekeerd evenredig was aan de inhoud van de verkondiging. Om nog maar te zwijgen van de eenzijdigheid erin.

Aan de andere kant lijkt het me goed mogelijk, om met wat minder geweld de dingen heel duidelijk te zeggen. Dat kan als voordeel hebben, dat de persoon van de prediker (met al zijn eigenaardigheden) wat minder dominant aanwezig is. Mensen moeten niet onder de indruk zijn van de dominee, maar van God.

Recht voor God

Het merkwaardige is evenwel, dat de hoorders er best stevig van langs krijgen, vandaag de dag. Zo ken ik diverse collega's, en ik doe er zelf ook aan mee. Niet in het wilde weg, maar om met het Woord van God in te spreken op de situatie en het leven van de christen vandaag. Met name van de 'vrijgemaakte' christen. Om scheefgroei in het geloof te ontdekken, en daarvan verlost te worden.

Om iets te noemen: hardnekkig is er een overtuiging aanwezig, waarin de vergeving van de zonden een eigen leven is gaan leiden. Als een doel in zichzelf. Als het hoogste goed. De gelovige zou daarin alles ontvangen, meer bestaat niet in dit leven, verder kijkt hij dan ook niet. Nu is de vergeving die God geeft een geweldig geschenk! Laat daar geen misverstand over bestaan. Maar zij is niet het hoogste goed. Zij is ook geen doel, maar *middel*. Vergeving is onze toegang tot God! Niet alleen straks maar nu al, in dit leven. Als mens word je hersteld in je relatie met Hem. Je hele bestaan verandert

daardoor, je leven komt vanuit het donker in het licht. Dat licht is je nieuwe thuis, want God is je Vader.

Het is van cruciaal belang, dat ieder zich afvraagt of hij met die vergeving die kant op wil. Of hij zijn 'ik', zijn *ego*, wil laten omvormen tot 'wij', om in alles met God samen te zijn. Daarvoor betaalde Jezus, om ons te doen zijn als Hij.

Aan de andere kant, als vergeving meer een doel in zichzelf wordt, althans in dit leven, zie je mensen steeds terugvallen in oude patronen. Nu zal dat altijd mogelijk zijn, maar het kan wel heel eenzijdig worden. Als vergeving het doel wordt, het hoogste punt, verandert het leven daardoor maar weinig. Het donker blijft volop aanwezig. We zien dan ook met elkaar, dat we helemaal niet zo goed zijn in het strijden tegen wat God zonde noemt. Gemeentelieden doen soms maar raak, ze roddelen, ze veroordelen elkaar, ze willen hun eigen zin doorzetten, ze roken en drinken te veel en kijken naar goed en slecht. Al vragen ze wel steeds om vergeving...

Daarom kan ik begrijpen, dat er vraag is naar donderpreken. Men wil horen, tot in détail, dat het kwaad wordt veroordeeld. Toch is het een illusie om te denken, dat dat helpt. De zondige mens, die graag heen en weer blijft gaan tussen overtreding en vergeving, zal de donderpreek namelijk prima kunnen plaatsen. Want die past bij hem. Daar zit lekker veel afstand in. Wat wel helpt is, dat de prediker *iemand plaatst in het licht van God*. Dan breng je iemand echt verder. Bovendien is dat licht helderder dan de bliksem. Een predikant kan zijn hoorder er niet méér van langs geven (om zo eens te zeggen), dan door hem recht voor God te zetten. Genadig en liefdevol, met Jezus mee naar de Vader. Met als gevolg: wat gaat er door je heen, hoe ga je je dan gedragen? Wat wordt nu belangrijk voor je? Wat kun je hier absoluut niet meenemen? Enz.

Eén met Jezus Christus

Andere scheefgroei heeft hiermee te maken. Vergeving wordt niet alleen losgemaakt van het *doel* (gaan tot God), maar ook van de *persoon*

Jezus Christus. De overtuiging is aanwezig, dat vergeving van zonden een geschenk is dat afzonderlijk verkregen kan worden. Iemand zei, om zijn denken hierover zorgvuldig te formuleren: 'bij het avondmaal *denk* ik aan Jezus en *ontvang* ik vergeving'. Bewust zei hij niet: 'ik ontvang Jezus', dat wees hij af als 'te mystiek'.

In dit ene zinnetje zit m.i. heel wat 'vrijgemaakte' erfenis. Wij hebben geleerd ons af te zetten tegen een drijven op gevoel. Onze vastheid ligt niet in subjectieve ervaringen, maar in de objectiviteit van Gods beloften. Daarin is een element van waarheid. Toch is ook waar, dat God ons in zijn beloften geen losse artikelen toezegt, zoals 'vergeving', 'gerechtigheid' en 'heiligheid', nee, Hij schenkt ons *zijn Zoon!* Jezus is *zelf* onze verlossing, onze gerechtigheid, onze heiligheid, onze wijsheid, en noem maar op. En wij ontvangen dat alles, *doordat wij één worden met Hem* (1Kor. 1:30). Noem dat geen 'mystiek'. Daarin immers gaat het om een versmelting tussen God en mens, in meerdere of mindere mate. Wat God geeft is, 'dat wij door de heilige Geest, die tegelijk in Christus en in ons woont, steeds meer met zijn heilig lichaam verenigd worden, en wel zo, dat wij, hoewel Christus in de hemel is en wij op de aarde zijn, toch vlees van zijn vlees en been van zijn gebeente zijn; en ook zo, dat wij door één Geest eeuwig leven en geregeerd worden, zoals de leden van het lichaam door één ziel' (HC zondag 28). Hier heeft donderen geen zin. Het gaat om *geloven*, niet *mystiek*, toch betreft het wel een mysterie, een goddelijk geheim. Om ons van die werkelijkheid te doordringen, stelde Christus het avondmaal in. Hij deelt Zich uit in brood en wijn, wij ontvangen Hem door te geloven, te eten en te drinken. Het resultaat: 'Hij in ons, en wij in Hem', om het kernachtig te zeggen met een aloude typering in ons avondmaalsformulier, ontleend aan 1Joh. 4:13.

Met welke donderpreek zou je dit willen duiden? Toch geven wij onze hoorders het volle pond, en wij zeggen ze vrijmoedig de waarheid, door te ontvouwen hoe Gods genade méér is dan vergeving. *Genade is je nieuwe werkelijkheid, in Christus.* In Hem is je vrijspraak, je band met God, je vreugde, je zekerheid, je toekomst, en noem maar op. *Jij hebt alles in Hem.*

En *Hij heeft alles in jou*: je hart, je ziel, je gedachten, in heel je bestaan wil Hij te voorschijn komen.

Dit is niet te bulderen, alleen in liefde te zeggen: in Jezus Christus ben jij Gods eigen kind. En andersom: nu ben je een nieuwe schepping, waarin God zich openbaart en zijn heerlijkheid wil laten zien. Met als keus: in Christus is alles, *buiten Hem is niets*. Een predikant kan zijn hoorder niet dieper treffen. Donder en bliksem verbleken hierbij.

Donder gevraagd

Toch is er nog steeds behoefte aan een donderpreek. Wat voor donderpreek dan in vredesnaam? Moet ik vanaf de kansel zeggen naar welke film je wel of niet mag kijken? Hoe laat je op zaterdag-

avond in je bed moet liggen? Hoeveel pilsjes je mag drinken? Dat je in de kerk moet zitten? En je vvb betalen? Is het dan goed? Als voor het oog alles in orde is?

Gods geboden verkondig ik met hart en ziel. Daarom probeer ik steeds te laten zien, wat Jezus daarbij als handreiking geeft: in ieder gebod gaat het om *je liefde* tot God en *je liefde* tot je naaste. Dus niet alleen 'je mag niet doodslaan'. Nee, belangrijk is waaróm je dat niet doet. Er zijn zoveel mensen die het leven in bescherming nemen, gelukkig, maar daarom zijn ze nog geen christen. Waar het om gaat is, of je de Schepper ziet in je naaste, en of je aan die naaste je Schep- per wil laten zien.

Maar dat is te *softy*. 'Tegenwoordig is alles liefde', klinkt als klacht. Jawel! Die mensen willen horen: 'wat mag wel, wat mag niet, waar doe je wel aan mee, waar doe je niet aan mee, wat moet je doen, wat moet je niet doen, klip en klaar, met donderende dreiging erbij.' Maar dan krijg je (grote) woorden, die iedereen wel kan zeggen. Daarom wil ik ze ook wel zeggen, maar ik vind het beschamend om te ontdekken dat aan dergelijke (forse) standpunten christelijke prediking wordt geme- ten. Eigenlijk is dat heel oppervlakkig. Je kunt dergelijke dingen roepen en horen zonder zelf te veranderen. En dat is precies wat ruimschoots aan de hand is.

Want het werkelijk anders worden is 'een vol- strekt bovennatuurlijke, zeer krachtige en tegelijk *zeer liefdevolle*, wonderbare, verborgen en onuit- sprekelijke werking' van de heilige Geest (DL III/IV 12).

Van nature zijn wij allemaal geneigd daar iets anders voor in de plaats te stellen. Wij willen anders *doen*, voor God, zonder anders te *worden*. Wij willen over Christus *praten*, zonder Hem echt *toe te laten*. Wij kunnen *discussiëren* over de Geest, terwijl wij ons niet door Hem laten *bezielen*. Daarom hebben we het liefst preken over prakti- sche geboden, moeilijke exegeses en kerkelijke standpunten, die allemaal waar zijn en ons verder met rust laten. Gods liefde komt dan veel te dicht- bij, is te persoonlijk, te indringend.

God is liefde

Toch is God liefde. Ik heb Hem in waarheid te verkondigen. Uit Gods intense liefde en vreugde komt alles voort wat Hij doet, zijn schepping, zijn regering, zijn komen in de wereld in zijn Zoon en in zijn Geest, zijn plan om vader te zijn van vele kinderen, zijn trouw, zijn ontferming, en noem maar op. Zo vraagt hij naar je hart, je ziel, je leven. Hij maakt je hart tot een tempel, een plaats van aanbidding.

God is geen toorn. Nooit mag ik Hem zo verkon- digen. Zijn toorn, hoe groot ook, is altijd de keer- zijde van zijn liefde. Alleen als zijn liefde in waar- heid en levensecht wordt verkondigd, ontstaat het kader waarin ook zijn toorn kan en moet worden aangezegd. Juist dan en alleen op die manier.

Ds. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

Professioneel en ambtshalve

Op 24 november 2006 werd in het Utrechts Medisch Centrum de geheel herziene en geactualiseerde editie van het Handboek Geestelijke Verzorging gepresenteerd, het *Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging*. De eerste editie uit 1996 was geruime tijd uitverkocht, terwijl er wel vraag naar was.

C. van Breemen ■

In deze nieuwe editie moest relatief veel aandacht gegeven worden aan de ingrijpende veranderingen die de ouderenzorg, gehandicaptenzorg en geestelijke gezondheidszorg in de afgelopen tien jaar hebben ondergaan. Het is duidelijk dat die veranderingen niet aan de geestelijke verzorging zijn voorbijgegaan.

Goed beeld

Dit nieuwe handboek, onder eindredactie van Jaap Doolaard, mag er zijn! Het is een lijvig handboek geworden van ruim 900 pagina's, waarin een enorme reeks aan onderwerpen wordt behandeld. Ook het aantal schrijvers mag er zijn: ruim tachtig, als ik goed heb geteld. Doorgaans zijn de artikelen van een goed wetenschappelijk niveau, maar daar zitten uiteraard verschillen in. Er zijn artikelen die een hoog abstractieniveau hebben, en soms wat lijken op een filosofische verhandeling. Er zijn ook artikelen die wat weg hebben van een opsomming van het werk van de schrijver of schrijfster. Maar dat doet niets af van het feit dat de lezer een goed beeld krijgt van de discussies en literatuur op het terrein van de geestelijke verzorging in zorginstellingen. Graag wil ik de uitgever en de redactie met deze uitgave feliciteren. Dit Handboek is een aanwinst voor de theoloog, de theologie, en de theologisch geïnteresseerde. Uiteraard ligt de kracht op het terrein van de praktische theologie, maar de terreinen van ethiek, dogmatiek en filosofie worden niet gemedend.

Spannende tocht

De lezer moet niet verwachten een gereformeerd boek in handen te hebben. Het is juist de bedoeling van dit boek om allerlei overtuigingen aan het woord te laten. Op die manier ontstaat er een beeld van wat er allemaal omgaat in de praktijk en gedachtevorming van de geestelijke verzorging. Voor mij betekent dit boek een spannende tocht door dit bijzondere

theologische landschap. Niet zelden kom je visies tegen die op gespannen voet staan met visies elders in het boek. Soms ontdek je in een artikel een soort krampachtigheid die alleen te verklaren valt vanuit de intentie om andersdenkenden niet voor het hoofd te stoten.

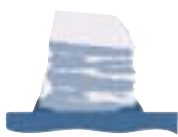
Na lezing van dit Handboek had ik het gevoel dat alles wat er te zeggen en te bedenken valt op het terrein van geestelijke verzorging in zorginstellingen, dubbel en dwars gezegd wordt. Er is geen thema, of meerdere schrijvers vermelden en/of bespreken het. Kortom, dit Handboek is niet ontkomen aan overdaad. Dat heeft het nadeel dat het lezen iets vermoeiends heeft. Maar het heeft het voordeel dat je bijna elk thema vanuit verschillend perspectief aangereikt krijgt.

Het lijkt me goed om enkele onderwerpen te selecteren en te bespreken.

Achtergrond

Als geestelijk verzorger in een gereformeerde zorginstelling word ik wel eens uitgedaagd om uit te leggen wat het verschil is tussen een predikant en een geestelijk verzorger. Aan de hand van enkele artikelen hoop ik daar een antwoord op te geven. Geestelijk verzorgers zijn (vaak) predikant, althans vanuit protestants perspectief. Vanuit rooms-katholiek perspectief ligt het enigszins anders. Want de meeste rooms-katholieke geestelijk verzorgers zijn geen priester (gewees). Protestantse en rooms-katholieke geestelijk verzorgers hebben meestal een universitaire studie theologie voltooid, soms een HBO-opleiding theologie. Er zijn ook humanistische geestelijk verzorgers. Zij hebben vaak een universitaire opleiding humanistiek gedaan.

Bovenstaande zinnen geven al aan, dat je de geestelijk verzorgers moet onderscheiden naar hun 'bloedgroep'. Die verschillen van bloedgroep ontdek je ook heel duidelijk in het Handboek. Maar het zou vermoeiend zijn om telkens weer te bedenken of je een artikel moet

lezen tegen de protestantse, de rooms-katholieke, of de humanistische achtergrond. Daarom zijn die verschillen zoveel mogelijk weggelaten uit de artikelen. En dat kan ook, omdat de overeenkomsten in het werk van de verschillende geestelijk verzorgers groot zijn. Het werk van een protestantse geestelijk verzorger verschilt niet veel van het werk van een rooms-katholieke geestelijk verzorger. In veel opzichten sluit het werk van een humanistische geestelijk verzorger daarbij aan. Wel valt op dat er bij de humanistische schrijvers een dimensie ontbreekt, namelijk de dimensie van God.

Predikant-geestelijk verzorger

Wat maakt nou, dat geestelijke verzorging - vanuit welke bloedgroep dan ook - iets eigens heeft ten opzichte van het werk van predikanten en pastoors? Op bladzijde 24 wordt een poging gedaan om dat helder onder woorden te brengen. *Geestelijke verzorging is een dienst vanuit een instelling voor gezondheidszorg aan patiënten en familieleden; zij biedt vanuit een geëigende deskundigheid een bijdrage aan een relevant zorgproces. Die bijdrage kan mede bestaan uit liturgische vieringen, deelneming in het zorgbeleid en opleiding c.q. bijscholing van medewerkers, evenals met elkaar doordenking van ethische vragen.*

De Beroepsstandaard van de Vereniging van Geestelijke Verzoorgers in Zorginstellingen luidt een beetje formeler: *Geestelijke verzorging is de professionele en ambtshalve begeleiding en hulpverlening aan mensen bij zingeving aan hun bestaan, vanuit en op basis van geloofs- en levensovertuigingen, en de professionele advisering inzake ethische en/of levensbeschouwelijke aspecten in zorgverlening en beleidsvorming* (151 en 180).

Deze laatste definitie is formeler en ondoorzichtiger dan de eerste definitie. Maar beide definities reiken wel degelijk de bouwstenen aan voor een goed zicht op geestelijke verzorging. Het gaat in deze definities dus duidelijk over de geestelijke verzorging in zorginstellingen: ziekenhuizen, verpleeghuizen, verzorgingshuizen, etc. Dus niet over de geestelijke verzorging in de krijgsmacht, in justitiële inrichtingen of in eigen beheer (vrijgevestigde geestelijk verzorgers).

Specialistisch pastoraat

Er is sprake van een geëigende deskundigheid, en een relevant zorgproces. Of het nu gaat om geestelijke verzorging in een ziekenhuis of in een verpleeghuis, het gaat om begeleiding en hulpverlening aan mensen die van zorg afhankelijk zijn geworden. Daar is een aparte antenne en finetuning voor nodig. Daarbij is die geëigende deskundigheid een vereiste. Dat houdt in, dat er een specialistische vorming nodig is voor dit pastoraat. Contact met een verpleeghuisbewoner speelt zich niet altijd af op cognitief en rationeel niveau, maar vaak op

emotioneel niveau. Er is tijd en energie voor nodig om dat te leren. Verderop in dit boek wordt uitvoerig ingegaan op de Klinische Pastorale Vorming, die algemeen wordt gezien als een voorwaarde om geestelijk verzorger in een zorginstelling te kunnen worden. Het gaat dus om een theologisch specialisme. Niet iedere afgestudeerde theoloog is bij voorbaat geschikt. Geestelijke verzorging is een dienst van een instelling voor gezondheidszorg. Daarin ligt een wezenlijk verschilpunt met pastoraat in de gemeente. Een geestelijk verzorger is voor zijn werk verantwoording verschuldigd aan de instelling, de directeur of de manager.

Gewoonlijk wordt een geestelijk verzorger gezien als één van de leden van het zorgteam. Behalve de woonbegeleider en woonondersteuner horen daar ook de arts, de fysiotherapeut, de logopedist, enzovoort bij. De geestelijk verzorger voegt er vanuit zijn professie iets aan toe. Hij verleent hulp en begeleidt mensen bij de zingeving van hun bestaan, op basis van hun geloofs- en levensovertuiging, of als bijdrage aan een relevant zorgproces. Daarin klinkt de *holistische* oriëntatie door (783). Dat wil zeggen: het accent ligt op de totale mens. Een mens wordt niet langer als optelsom van delen gezien, maar als een geheel. Een ziekte of een beperking beïnvloedt niet alleen het lichamelijk functioneren, maar ook het geestelijk functioneren. Vanuit die visie heeft een geestelijk verzorger wel degelijk iets te doen met de patiënt of de bewoner. Namelijk, het gesprek over de zingeving op basis van geloof of levensovertuiging.

De beroepsstandaard van de VGVZ spreekt van professionele begeleiding en hulpverlening bij de zingeving aan hun bestaan. Zo'n definitie klinkt voor een gereformeerd mens wat ongemakkelijk. Geloofs- en levensovertuiging worden gelijkwaardig naast elkaar gezet. Op die wijze wordt de gereformeerde geloofsovertuiging gelijkgeschakeld met de humanistische levensovertuiging. Je voelt de neiging opkomen om daartegen te protesteren. Maar het is goed om te bedenken dat deze definitie te maken heeft met geestelijke verzorging vanuit diverse richtingen, waaronder de humanistische. Ik vermoed dat de formulering niet zonder diepgaande discussies tot stand gekomen is, en dan kan ik vrede hebben met het resultaat.

Op blz. 152 wordt R. Hekking met instemming aangehaald, die de keuze voor het woord 'zinggeving' als volgt formuleert: 'Zingeving is iets waar ieder mens zich in een continu proces mee bezig houdt. Een mens bouwt in onze dagen, niet meer vanuit de voorgegeven vanzelfsprekendheid van vroeger, maar als mondig burger, zijn eigen zingevingssysteem. Het zingevingproces vindt plaats op het niveau van het verstand, de emotie, het gedrag en de spiritualiteit, niet gescheiden van elkaar, maar vanuit dat ene holistische proces. En zo vindt en ontwikkelt een ieder een leefbaar, persoonlijk zingevingssysteem, soms bewust, vaak onbe-

wust of half bewust, vaak met behulp van levensbeschouwing of religie.' Naar mij voorkomt is dit een afgewogen formulering over iets dat als grootste gemene deler kan gelden van de geestelijke verzorging. Of een mens christen is of niet, humanist of antroposoof, ieder mens vraagt naar de betekenis van z'n leven en lijden; althans voor zover men daartoe (nog) in staat is.

Ambtshalve

Hier dient ook iets gezegd te worden over het woord 'ambtshalve'. Met het ambtshalve criterium wordt de officiële kerkelijke of genootschappelijke zending bedoeld. Een geestelijk verzorger komt niet zijn eigen ideeën aan de man brengen. Hij/zij is eerlijk en duidelijk over zijn/haar eigen geestelijke achtergrond: de kerkelijke of genootschappelijke zending. "Daarmee maakt hij/zij... zichtbaar wat als het credo van goede zorgverlening wordt omschreven: geen zorg zonder zorgvisie, en geen zorgvisie zonder een in waarden en levensbeschouwing gefundeerde mensvisie" (154). Toen in de loop van 2007 de vereniging VGVZ besloot om tot registratie van geestelijk verzorgers over te gaan, bleek juist het 'ambtshalve' een heikel punt. Want er zijn geestelijk verzorgers die hun werk juist nadrukkelijk niet willen doen

vanuit een kerkelijke of genootschappelijke zending. Zij voelden zich door die registratie-vereiste achtergesteld. Er was toen heel wat stuurmanskunst voor nodig om ook deze groep g'ers tussen de klippen door te loodsen. Maar in het algemeen is het beleid, dat geestelijk verzorgers kunnen aantonen dat hun mensvisie, en hun geloofs- en levensbeschouwing gedragen wordt door een aanwijsbare groep (kerk) in de samenleving. Dat lijkt me een goede zaak. Dr. G. Heitink zegt het op blz. 161 zo: "Ook naar mijn mening wordt geestelijke verzorging zonder levensbeschouwelijke inkleuring een leeg begrip." Inderdaad, een geestelijk verzorger zal al gauw met de mond vol tanden komen te staan, als hij niet kan terugvallen op een heldere en duidelijk omschreven geloof of levensbeschouwing.

Het is erg verleidelijk om hier nog meer overwegingen uit diverse artikelen door te geven. Maar in deze eerste bijdrage wil ik het hierbij laten. In enkele volgende bijdragen hoop ik verder in te gaan op dit belangrijke Handboek.

Ds. C. van Breemen is geestelijk verzorger van verpleeghuis 'De Wijngaard' te Bosch en Duin en woont te Soest.

N.a.v.: *Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging*, Kok, Kampen 2006; ISBN 9043510254; 927 pag., prijs € 55,-

"Ik ben het"

Johannes 18:1-9

Toen onze Heiland in de hof
Zich opgericht had uit het stof,
zag Hij een helle fakkelschijn.
Dat moesten Zijn vervolgers zijn!
En zie, daar komt een grote stoet
met zwaard en stok Hem tegemoet,
zoals men met een rover doet.

Hij wist wat Hem te wachten stond.
Toen Hij hen zag, trad Hij terstond
die dwaze bende tegemoet.
Hij heeft hen koninklijk begroet.
"Wie zoekt gij?" vraagt Hij hun,
maar luid
schreeuwt het soldatenvolk het uit:
"Jezus, de Man uit Nazareth!"

Hij ging voor de soldaten staan:
"Ik ben het. Laat Mijn schapen gaan."
Zo staat Hij ook in het gericht
als Pleiter voor Gods aangezicht:
"Ik ben het. Spreek de Mijnen vrij,
want al Uw toorn was eens op Mij".
Mijn vrijspraak voor de troon is Hij!

Als mij een kwaad geweten plaagt,
mijn hart om Gods vergeving vraagt,
dan zegt mijn Heiland: "Ik ben het,
die u van al uw zonden red.
Zoals men na een harde wind
geen wolk meer aan de hemel vindt,
vindt God geen schuld meer bij
Zijn kind."

Als ik door zorgen wordt omringd
of ziekte bij mij binnendringt,
dan zegt mijn Heelmeester: "Ik ben 't,
die vrees en zwakheid heb gekend.
Ik ging onder uw zorg gebukt,
uw ziekte heeft Mij neergedrukt
Ik heb u aan hun macht ontruikt!"

Wanneer mijn uur geslagen heeft,
Zegt Hij die dood was en die leeft:
"Ik ben het, die u plaats bereid,
u opneem in Mijn heerlijkheid.
Ik ben het, Vader; hij is Mijn,
en om Mijn woorden is hij rein.
Laat hem voor altijd bij Ons zijn."

Dan zeg ook ik: "Ik ben het, Heer,
ik heb U lief." En Gij zegt weer:
"Ik heb u lief, Ik kocht u vrij,
gij blijft in eeuwigheid bij Mij!"
Het stil gesprek met Vaders Zoon,
dat in verborgenheid begon,
vindt voortgang voor de gouden troon.

*Tekst naar: Hallgrímur Pétursson
(1614-1674)
Vrije vertaling: Johan Klein (geb. 1950)*

IJslands grootste dichter: In de schaduw van het kruis

IJsland is een land van spuitende geisers en vuurspuwende vulkanen, een land van kokende rivieren en bevroren watervallen, een land van sneeuw en ijs, van vuur en zwavel. Een land van lava, lucht en leegte.

J.H. Klein ■

Land van poëzie

Maar ook een land van poëzie en literatuur. Geen land ter wereld waar zoveel wordt geschreven, gelezen en gedicht. Duizend jaar geleden waren IJslandse boerenzonen aan de Scandinavische vorstenhoven geliefd als hof-dichters. Skalden werden ze genoemd en verskunst was onovertroffen. In later eeuwen werd dichten een nationale volkssport: bij dichtwedstrijden in de lange winteravonden stak men elkaar de loef af. In de eeuwen van armoede, natuurrampen en koloniale uitbuiting bloeide de poëzie. In de 19^e eeuw begonnen dichters de weergaloze natuur van het land en heroïsche verleden te bezingen. Deze poëzie gaf de stoot tot de onafhankelijkheidsbeweging die in de 20^e eeuw tot het herstel van de nationale zelfstandigheid zou leiden.

IJsland werd in de 9^e eeuw ontdekt door Vikingen uit Noorwegen, die zich daar vestigden. Ook Vikingen van de Britse eilanden trokken naar IJsland en namen hun Keltische (Ierse) vrouwen en slaven mee. Het Keltische bloed zal verantwoordelijk zijn voor de poëtische begaafdheid van dit volk.

De bekendste poëziebundel uit IJsland is de Edda, waarin middeleeuwse goden- en heldendichten zijn samengebracht. Wat proza betreft vormen de IJslandse saga's een hoogtepunt in de wereldliteratuur. Ze zijn gebaseerd op historische gebeurtenissen uit het leven van de eerste IJslandse kolonisten en hun nakomelingen tot in de derde en vierde generatie. Het zijn verhalen waarin moed, eer, wraak en aanvaarding van het noodlot de boventoon voeren. Je zou niet verwachten dat het volk dat al 1100 jaar lang een ononderbroken stroom van poëzie laat vloeien, één man als zijn grootste dichter zal aanwijzen. Toch is dat wel het geval. Wanneer je in IJsland de naam Hallgrímur Pétursson laat vallen, krijg je stevast hetzelfde antwoord: "Dat is onze grootste dichter na de oude skalden."

Dat antwoord is des te opmerkelijker wanneer je bedenkt dat de 17e-eeuwse dichter die veel wereldlijke en geestelijke poëzie heeft geschre-

ven, zijn roem uitsluitend te danken heeft aan een cyclus van 50 Passiepsalmen.

Er is overeenkomst met de oude skaldenpoëzie en de saga's: de held van de Passieliederen is iemand die zijn noodlot aanvaardt en tot het einde toe in de strijd volhardt. Ook doet hij denken aan de vogelvrijverklaarden die in IJslandse saga's een rol spelen: zijn achtervolgers rusten niet voordat ze hem de dood in hebben gedreven. Maar er zijn ook grote verschillen. De helden van de skaldenpoëzie en de saga's waren wrekers van hun eer en als ze niet aan de dood konden ontkomen, sleepten ze zoveel mogelijk tegenstanders mee in het graf. De held van de Passieliederen geeft zich vrijwillig over aan zijn vijanden en staat niet toe dat er ander bloed wordt vergoten dan alleen het zijne. Hij bidt zelfs voor de mannen die de executie voltrekken. Groot is ook het verschil in de uitwerking van hun heldendaden. De dood van de sagafiguren bezorgt alleen henzelf onsterfelijke roem. Maar de held van de Passieliederen voert talloze ter dood veroordeelden mee in zijn triomftocht en bevrijdt ze uit de ketenen van hun slavernij. Onder hen schaat zich Hallgrímur Pétursson:

*Mijn lieve Heiland spreekt tot mij,
Hij brengt mij goede tijding!
Het oordeel van de dood draagt Hij,
Hij koopt mij vrij,
Hij sterft voor mijn bevrijding. (29)*

In vijftig taferelen schildert de dichter de lijdensweg van Jezus. En bij elk tafereel wordt de lezer persoonlijk bij de gebeurtenissen betrokken. Hij kan zich herkennen in de slapende discipelen, de overmoedige Petrus, de bedroefde moeder van Jezus, Jozef van Arimathea en Nicodemus. Op de Via Dolorosa wordt hij navolger van de Heiland: op eerbiedige afstand, dat wel - maar hij leert zijn kruis op zich te nemen en Jezus te volgen, zoals Simon van Cyrene. Want hij heeft gehoord wat Jezus tegen een van de twee moordenaars aan het kruis zei: "Ik verzeker je: nog vandaag zul je met mij in het paradijs zijn."

Maar ook de tegenstanders van het kruis krijgen een spiegel voorgehouden: in de geldgierige Judas, de schijnheilige Kajafas, de corrupte Pilatus, de nieuwsgierige Herodes, de cynische soldaten. Hallgrímur heeft het niet zozeer over de Joden en Romeinen van die tijd, maar over de mensen van zijn eigen tijd, of eigenlijk over de mensen zoals ze in alle tijden zijn. Zijn eigen ervaringen als geminachte armoedzaaier klinken in vele liederen door. Maar ook dat hij zichzelf ziet als zondaar voor wie er zonder het kruis van Christus geen hoop zou zijn:

*Boven mijn hoofd, doodschuldig,
hing
Een woord dat mij deed huilen.
Nu mag ik voor beschuldiging
Mij achter u verschuilen.
Uw naam en faam staan nu voor-
taan
Boven mijn hoofd geschreven.
Uw heerschappij maakt fier en vrij,
Uw troon beschut mijn leven. (35)*

Elk lied is intens persoonlijk – en tegelijk diep geworteld in de leer van de Reformatie van de 16e eeuw: een zondaar ontvangt alleen vrijspraak wanneer hij gelovig opziet naar de Gekruisigde. Het waren de 50 Passieliederen van Hallgrímur Pétursson die de Reformatie wortel deden schieten in de lavabodem van IJsland.

Kerstening en Reformatie

In 1550 werd de (Lutherse) Reformatie door de Deense koning Christiaan IV met geweld in IJsland doorgevoerd. Daar waren geen reformatorische bewegingen op het eiland zelf aan voorafgegaan. 550 jaar eerder was de invoering van het christendom op heel andere wijze tot stand gekomen: dat was een vrijwillige keuze per parlementair besluit geweest. In het jaar 1000 stonden op de Dingvelden bij de Bijlrvier twee partijen tegenover elkaar: de heidenen die wilden vasthouden aan de oude Vikinggoden, de Asen, en de christenen die zich door zendelingen uit Noorwegen tot het nieuwe geloof hadden laten overhalen. Omdat een burgeroorlog dreigde, legde men de beslissing in handen van de parlementsvoorzitter, die zelf een heidense priester was. IJsland was een vrijstaat, geregeerd door wetten en volksvergaderingen: één wet en één geloof waren noodza-

kelijk voor het voortbestaan van het gemenebest. De parlementsvoorzitter trok een berenvel over zijn hoofd, bleef twee dagen stil liggen en besliste daarna dat alle IJslanders zich moesten laten dopen in de naam van één God: Vader, Zoon en Heilige Geest. Allen gaven daaraan gehoor. De voorzitter zelf wierp zijn godenbeelden in een waterval, die sindsdien de Godafoss, de Godenval, heet.

De eigenlijke kerstening nam natuurlijk veel meer tijd in beslag. Toch zien we al in de sagaliteratuur iets van een omslag: de bloedwraak verliest terrein, er komt vaker verzoening tot stand, een enkeling kiest er zelfs voor liever onrecht te lijden dan te doen. Maar voor het merendeel van het volk betekende verandering van godsdienst voornamelijk verandering van riten en bleef het zoeken naar magische bescherming hoofdzak. Dit uitte zich in heiligenverering en pelgrimages.

De jonge IJslandse kerk had aanvankelijk nog een grote mate van zelfstandigheid, maar kwam allengs onder het beslag van de Wereldkerk van Rome. In 1264 ging ook de nationale zelfstandigheid teloor: het land kwam onder de Noorse kroon,

Iemand die zich zeer heeft beijverd om het gedachtegoed van de Reformatie in zwang te brengen is Gudbrandur Thorláksson, van 1571 tot 1627 bisschop van Hólar. Het moment was bijzonder gunstig doordat zijn katholieke voorganger, Jón Arason (de onstuimige bisschop, staatsman en dichter die bij de invoering van de Reformatie letterlijk en figuurlijk zijn hoofd verloor en sindsdien in IJsland als een heilige wordt gezien) te Hólar de eerste IJslandse drukpers had laten plaatsen. Bisschop

Gudbrandur benutte deze drukpers voor de uitgave van een reeks reformatorische geschriften. Het betrof voornamelijk vertalingen van Duits-Lutherse theologische literatuur, maar de bisschop liet ook de eerste volledige bijbelvertaling in het IJslands op deze drukpers drukken. Bovendien spoorde hij dichters aan evangelische liederen te dichten. Ook daarvoor werden Duits-Lutherse bronnen aangeboord, maar de vele vertalingen van Duitse liederen in veelal gebrekkig IJslands sloegen bij dit in poëtisch opzicht zo gevoelige volk niet aan. Het wachten was op een dichter die door middel van inheemse poëzie het hart van het

de eigenlijke kerstening nam natuurlijk veel meer tijd in beslag

een kleine eeuw later, bij de Kalmarische Unie, onder de Deense kroon. Armoede en isolement waren het gevolg. Pas op 17 juni 1944 zou IJsland weer een zelfstandige republiek worden.

De Reformatie die in 1550 onder dwang werd doorgevoerd, had geen wortels in IJslandse bodem. De 'nieuwe leer' bleef de bevolking dan ook lange tijd volkomen vreemd. Men verloor het magische houvast dat men had gevonden bij heiligen en kruisbeelden, zonder dat men goed begreep wat daarvoor in de plaats kwam. De eerste Lutherse bisdommen hebben zich vooral toegelegd op goed onderwijs, in het bijzonder aan de priesters. Daarvoor waren de twee bisschoppelijke scholen, in Skálholt en Hólar, belangrijke instrumenten.

IJsland was al lang voor de Reformatie verdeeld in twee bisdommen: het noordelijke bisdom dat vanuit Hólar werd bestuurd en het zuidelijke dat in Skálholt zijn centrum had.

evangelie voor de IJslanders zou blootleggen.

De bisschop zal niet vermoed hebben dat zo'n dichter zou voortkomen uit zijn eigen familie en aan zijn eigen bisschoppelijk hof zou opgroeien. Biskup Gudbrandur had namelijk een klokkenluider in dienst die een familielid van hem was. Pétur Gudmundsson heette deze man en het belangrijkste wat over hem te vertellen valt, is de manier waarop hij stierf. Op een gegeven moment vond men hem dood achter de muur, met een prekenbundel op zijn schoot. Het was een prekenbundel van de Duitse theoloog Martin Moller met de titel *Soliloquia de Passione Jesu Christe* (Alleenspraak van de ziel over het lijden van Jezus Christus) in IJslandse vertaling. Dit boek zou een belangrijke rol gaan spelen in het leven van de zoon van de klokkenluider, Halgrímur Pétursson. Hij zou zijn volk bij de lijdende Christus brengen.

Hallgrímur Pétursson

Aanvankelijk leek daar niet op. Van een jongeman die tweemaal zijn opleiding heeft moeten afbreken, kun je niet verwachten dat hij de grootste leraar van zijn volk zal worden. Tenzij God Zelf hem daarvoor uitgekozen had.

Het verhaal gaat dat Hallgrímur zijn opleiding ontving aan de bisschoppelijke school van Hólar, maar als 15-jarige van school werd gestuurd. De reden zou geweest zijn dat hij zijn dichtertalenten botvierde in spotverzen, waarvan hooggeplaatste personen aan het bisschoppelijke hof het mikpunt waren. Dat behoeft ons niet te verwonderen. Ook later zou Hallgrímur blij geven van zijn talent als humorist en satiricus. In de Passieliederen spaart hij vooral de hooggeplaatsten zijn kritiek niet. Lees bijvoorbeeld lied 28 met zijn niet malse maatschappijkritiek, en lied 8, waar hij de machthebbers tot bekering oproept.

Hoe het ook zij, zeker is dat Hallgrímur als 15-jarige jongen IJsland heeft verlaten. We vinden zijn spoor terug in de Deense hoofdstad Kopenhagen, waar hij ontdekt wordt door de latere bisschop van Skálholt, Brynjólfur Sveinsson. Het verhaal gaat dat de geestelijke hem aantrof als leerling in een smidse, waar hij hem in kleurrijk IJslands tegen zijn patroon hoorde vloeken. De latere bisschop achtte de taalbegaafdheid van deze jongen een betere zaak waardig en liet hem een opleiding volgen aan de school die verbonden was aan de Domkerk van Kopenhagen, met de bedoeling dat hij zich zou voorbereiden op een geestelijk ambt. Vier jaar lang heeft Hallgrímur daar gestudeerd en hij zou in

1636 eindexamen hebben gedaan als zijn impulsieve natuur hem niet opnieuw parten had gespeeld. Hij bleek een verhouding te hebben met een vrouw die aan zijn geestelijke zorg was toevertrouwd en die zwanger van hem bleek te zijn.

Deze vrouw, Guðrídur Simonardóttir, was 16 jaar ouder dan hij. Negen jaar eerder, in 1627, was ze samen met enkele honderden mannen, vrouwen en kinderen op de Westmaneilanden voor de zuidkust van IJsland geroofd door Algerijnse zeerovers en op de markt van Algiers verkocht als slavin. Van alle geroofde slaven bleven er slechts 38 in leven en na negen jaar gelukte het de Deense koning Christiaan IV om zijn IJslandse onderdanen vrij te kopen. Hij maakte daarvoor gebruik van de bemiddeling van een Hollandse zeeman, Willem Kifft, die het gezelschap naar Amsterdam leidde, waar ze 14 dagen mochten uitrusten. Misschien hebben ze op straat nog Rembrandt zien lopen of zijn jonge bruid Saskia van Uylenburg. Vandaar ging de reis naar Glúkstadd, waar ze door koning Christiaan zelf werden onthaald en verder geholpen naar Kopenhagen. Daar kwamen ze in het najaar van 1636 aan. Omdat er pad in het voorjaar weer een schip naar IJsland zou afvaren, werd de tussenliggende tijd benut om de vrijgelatenen die negen jaar in een islamitische omgeving hadden verkeer, bij te spijkeren in de kennis van het christelijk geloof. Daarvoor werd de 22-jarige Hallgrímur aangevoerd.

Hallgrímur en Guðrídur werden verliefd op elkaar en zij raakte zwanger. Het is nooit duidelijk geworden of zij op dat moment al wist(en) dat haar man, aan wie ze vanuit Algiers

nog een hartroerende liefdesbrief had geschreven, intussen bij een vloedgolf om het leven was gekomen. In ieder geval redde deze omstandigheid het buitenechtelijke paar het leven. Ze werden vrijgesproken van overspel, waarop de doodstraf stond, maar kregen een boete opgelegd wegens ontucht.

Hallgrímur moest zijn studie opgeven en keerde met Guðrídur naar IJsland terug, waar ze in het huwelijk traden en hun kind geboren werd. Het paar ging in Keflavík wonen, dat toen een arm vissersdorpje was en waar Hallgrímur als los arbeider de kost bij elkaar probeerde te schrapen. Het waren jaren van bitteren armoede.

Na zeven jaar kwam er een wending in hun leven. Brynjólfur Sveinsson, die intussen bisschop van Skálholt geworden was, trok zich het lot van zijn vroegere beschermeling aan en wijdde hem in 1644 tot priester, hoewel hij niet over de vereiste opleiding beschikte. Hij werd predikant in Hvalsnes, een arme parochie in de buurt van Keflavík. Ook hier leidde Hallgrímur een armoedig bestaan, maar wat erger was: zijn parochianen weigerden respect op te brengen voor een zielzorger die zij als los arbeider hadden gekend.

Johan Klein is kerklieddichter en woont te Rijswijk.

Deel 1 n.a.v. *In de schaduw van het kruis* - Liedbundel. 50 Passieliederen uit IJsland van Hallgrímur Pétursson. Uitg. Proza Musica, Veenendaal 2007. Volgende week deel 2.

(zie voor bespreking van het boek en de cd het *Nederlands Dagblad*, 15 februari 2008)

uit de kerken

Pretoria – overleden: Op 5 maart jl. is ds. Jan Gerrit Agema op de leeftijd van 91 jaar overleden in Pretoria (Zuid-Afrika). Ds. Agema werd geboren op 25 juni 1916. Van 1951 tot 1962 werkte hij op Kalimantan Barat, het vroegere West-Borneo. Nadat ds. Agema was uitgewezen, zette de enige, door hem gedoopte man, Aziz Harahap, het werk voort. In 1964 werd ds. Agema door de Gereformeerde Kerk van Drachten uitgezonden om te werken op de locatie Mamelodi, nabij Pretoria. Op 16 juni 1984 ging hij met emeritaat.

Groningen-Helpman – beroepen: G. Timmermans te Sliedrecht-Gorinchem

Rectificatie: Ds. J. Holtland te Zeewolde heeft het beroep naar Veenendaal-Oost niet aangenomen.

Gereformeerd Kerkboek 128: In alle vroegte

Lied van de week

Ter gelegenheid van het eerste lustrum van het christelijk cultureel tijdschrift Icarus schreef Ria Borkent de tekst van het paas-oratorium 'Het Lam dat ons doet leven'. Dirk Zwart componeerde de muziek van oratorium. Sinds 1998 wordt het werk jaarlijks rond Pasen op diverse plaatsen in Nederland uitgevoerd.

J. Smelik ■

Het oratorium kent vier delen: 'Jezus met zijn leerlingen', 'De gevangenneming en het proces', 'De kruisiging' en 'Begravenis en opstanding'. In tegenstelling tot de passionen is ook Christus' opstanding onderdeel van het werk. Dat dit bij de passionen ontbreekt, heeft te maken met hun oorspronkelijke liturgische functie: ze functioneerden tijdens kerkdiensten in de Goede Week. De opstanding van Christus werd uitbundig bezongen in muziek die speciaal voor Pasen gecomponeerd was.

Het paasoratorium is - zoals de naam oratorium eigenlijk ook al impliceert - niet bedoeld om integraal in de liturgie te fungeren. Desondanks kunnen delen uit dit oratorium goed functioneren in de kerkdienst.

Door de Generale Synode van Zuidhorn (2002) zijn op advies van het deputaatschap Kerkmuziek drie (refrein)liederen uit het paasoratorium vrijgegeven voor liturgisch gebruik:

- Uw opgang naar Jeruzalem (NG 51 – GK 88)
- In alle vroegte (NG 54 GK 97)
- Als het lam wordt gegeten (NG 67 – GK 128)

Het eerste en laatste lied hebben al op het rooster voor het 'lied van de week' gestaan. Volgende week, op paaszondag, is het lied 'In alle vroegte' aan de beurt. Zowel tekst als de muziek is prachtig. De eerste vier coupletten handelen over Christus' opstanding, terwijl vanaf het einde van het vierde vers de liedtekst zingt over de betekenis van Pasen voor ons.

Een mooi couplet vind ik de vijfde strofe, waarin het bekende beeld uit 1 Korintiërs 15:37 gebruikt wordt van de graankorrel die in de aarde eerst moet sterven, voordat hij tot leven kan komen (vgl. ook Joh. 12:24).

Ondersteund door pianobegeleiding (men moet een goede pianist hebben!) worden de coupletten van het lied eenstemmig door de cantorij gezongen, waarbij de mannen- en vrouwenstemmen altemnerend de strofen voor hun rekening nemen. De coupletten 1, 3 en 6 zingen de sopranen/alten, de coupletten 2, 4 en 5 de tenoren/bassen. Het refrein wordt door de gemeente en de cantorij gezongen, waarbij de begeleiding uitgebreid wordt met orgel en blazers.

De muziek is op en top Dirk Zwartiaans, helemaal in de traditie van de kerkmuziek van de Amsterdamse Studenteneccllesia (Antione Oomen en Tom Löwenthal). In uw kerkboek treft u alleen de tekst van de coupletten aan en niet de muziek. Van het refrein zijn wel tekst en muziek afgedrukt. Wie dit lied wil gaan uitvoeren moet de partituur van het lied bestellen bij muziekuitgeverij Nootzaak (nootzaak@jak.nl).

Dr. Jan Smelik is hymnoloog-musicoloog en woont te Steenwijk.

Met het oog op Christus en zijn kerk

Voor abonnementen en proefnummers:
bel 050-3013636,
mail woordenwereld@scholma.nl
of kijk op de website

www.woordenwereld.nl

KERKGEBOUWEN

vertrouwd verzekerd

Elk jaar krijgen we premie
terug. En flink wat!

speciale verzekeringen voor kerken, zorginstellingen en monumenten

Postbus 500 5240 AM Rosmalen www.donatus.nl tel. 073 - 5221700

www.geefzicht.nl
Giro 131
Dark & Light, Veenendaal

**Geef zicht aan blinden
in Azië en Afrika**

**DARK & LIGHT
BLIND CARE**

CBF

Nederlandse Stichting "Verpleegkundigen voor Israël"

Ook uw steun is nodig!

De V.V.I stelt zich al **30 jaar** ten doel:

Israël helpen met de verpleging
van alle bevolkingsgroepen,
ongeacht afkomst en overtuiging.

***Verpleegkundige Hulp
discrimineert niet...***

Giften graag op giro 3885840

t.n.v. Penn. VVI, Postbus 476,
3440 AL Woerden

email: adm.vvi@planet.nl

internet: www.zorg4israel.nl

Ook bemiddeling bij uitzending vrijwilligers

Geeft u óm Israël, geef dan vóór Israël